

KOMMIEZEN

Zodra er in Nederland sprake is van een centraal bestuur groeit de behoefte aan beheren en beheersen. Met het groeien van overheidstaken groeit ook de behoefte aan personeel om deze taken uit te voeren. Het corps ambtenaren kent een steeds grotere verscheidenheid aan functies. Van straatmaker tot generaal en van referendaris tot vuilophaler. Ambtenaren zijn werknemers in dienst van de overheid en dat brengt een werkgevers-werknemers relatie met zich mee die lang niet altijd goed uitpakt voor de werknemers. Het is de verscheidenheid aan functies waardoor een kleurrijke geschiedenis ontstaat van ambtenaren en hun bonden. Standsverschillen spelen daarbij een grote rol.

Een waaier aan organisaties

De eerste vorm van krachtenbundeling onder het overheidspersoneel bestaat uit organisaties te onderscheiden naar beroep, rang, dienst of bedrijf. Door de uitbreiding van de overheidstaken - PTT, belastingen, publieke werken, gas- en elektriciteitsvoorziening, tram, reiniging - ontstaan rond 1900 vele bondjes van werklieden in overheidsdienst en verenigingen van allerlei categorieën ambtenaren. Deze organisaties zijn beperkt tot stad of streek of uitsluitend naar beroep georganiseerd. Door aaneensluiting ontstaan in de eerste twee decennia van de twintigste eeuw landelijke organisaties. Omstreeks 1920 hebben zich de vier te onderscheiden richtingen in de arbeidersbeweging zich ook afgetekend in de organisatie van het overheidspersoneel: de moderne of sociaal-democratische, de neutrale, de rooms-katholieke en de protestants-christelijke. Ambtenaren zijn van oudsher sterk vertegenwoordigd in 'neutrale' categorale bonden. Binnen de vier richtingen vormen zich centrales van overheidspersoneel die meerdere bonden omvatten.

Weduwe en wezen

De vroegste organisatie onder ambtenaren vinden we in de pensioenbeweging. Reeds in 1802 wordt door het toenmalige staatsbewind het beginsel van pensioenvoorziening erkend. In 1805 wordt het eerste pensioenfonds voor de ambtenaren van de indirecte belastingen (accijnzen) ingesteld. Vier jaar later worden de ambtenaren verplicht zelf een deel van de pensioenkosten te dragen en worden kortingen op het loon toegepast. Na de 'Franse tijd' in 1814 geeft de Nederlandse Staat haar ambtenaren recht op een premievrij pensioen van 2/3 van het salaris. Er wordt 68 miljoen in het pensioenfonds gestort. Echter tussen 1830 en 1840 verdwijnt dit geld zonder, besteed te zijn aan pensioenen. Door de jaren heen wordt de pensioenregeling nogal eens veranderd. Opvallend is echter dat reeds in 1815 de pensioengerechtigde leeftijd op 60-jaar of bij 40-dienstjaren wordt gesteld. Bij Koninklijk Besluit wordt in 1836 het weduwe- en wezen pensioen ingetrokken. Bij de behandeling van de pensioenwet in 1846 wordt door een deel van volksvertegenwoordiging de plicht van de staat om zijn ambtenaren te pensioneren ontkent. Een ander deel noemt pensioen zelfs het najagen van socialistische utopieën. De wet kent nog wel een recht op pensioen toe aan weduwe- en wezen, maar tot

Vaste aanstelling, vaste armoede

"Mijn vader was kommies 4e klasse bij 's Rijksbelastingen, standplaats Vr.... Zijn traktement was 360 gld. per jaar. Mijn moeder, een teringleidster, kon van dat inkomen niet het noodige ontvangen om ook maar enigszins op te sterken. Zij ging gebukt onder de huishoudelijke zorgen daar zelfs in het allernoodzakelijkste aan levensonderhoud niet kon worden voorzien. Wij waren thans met vier jongens. Gezond als wij waren, vroegen onze magen dikwijls naar een stevige boterham; maar een taktische berekening lag aan de uitdeeling der spijs ten grondslag om zooveel mogelijk de balans in evenwicht te doen blijven. Zodoende kwam het meer dan eens voor, dat wij honger leden. Een geluk hadden wij; wij leefden in het boerenland met uitgestrekte bouw- en veengronden; wanneer aan de vraag naar een boterham niet kon worden voldaan, dan wisten wij ons altijd zelf te helpen; we togen langs en over de bouwgronden der boeren en beschouwden de vruchten gewoon als gemeenschapsgoed; wij verzadigden ons volkomen aan wortels, knollen enz. Wij leefden dus vrijwel als kinderen van een nomadentroep. Hoe kon het ook anders! Van het maandelijks traktement, groot 28 Hollandsche gulden ging aan huishuur af - 4 gulden! Voegt men hier aan toe belasting en andere onvoorziene uitgaven, dan bleef er hoogstens 20 gulden over, waarvan dan een geheele maand moest geleefd worden door een man, een zieke vrouw en vier kinderen! Een bedrag dus van 11 cent per dag en per lid des gezins, inbegrepen de som benodigd tot aanschaffen van kleedingstukken en wat verder tot dekking in een gezin onontbeerlijk is. Hieruit kan men dus afleiden, de grootte der ellende waarin wij leefden. Kleederen hadden wij nagenoeg niet aan; wat nog als zoodanig moest door gaan was met zooveel verschillende lappen stof bedekt, dat het lompen gelijk waren"

Uit: Jaarboekje 1908 van de Vereeniging van Kommiezen bij 's Rijksbelastingen in Nederland.

Nb. De beschreven situatie dateert rond 1860.

uitkeren zal het niet komen. Door de schrijnende armoedeval na 1836 van de weduwe- en wezen van ambtenaren komt er, zij het langzaam, een beweging opgang. Op 13 januari 1854 komen ambtenaren uit de provincie Friesland bijeen in Leeuwarden. Besloten wordt een adres te zenden aan de koning met het verzoek aan weduwe- en wezen van ambtenaren wederom een pensioen toe te kennen. Een jaar later wordt er ook in Zwolle een adresbeweging op touw gezet. Het adres uit Zwolle wordt door meer dan duizend ambtena-

ren ondertekend. Noch op het adres van 1854, noch op dat van 1855 wordt antwoord gegeven. Men houdt de ambtenaren aan het lijntje en als in 1863, wederom uit Zwolle, een adres wordt gestuurd, wordt ook daar geen antwoord opgegeven. Als enkele hoofdamttenaren in 1872 de koning en de Tweede Kamer er op wijzen dat er nog nimmer geantwoord is op de ingediende adressen krijgen zij eindelijk antwoord. De korting op de lonen voor het pensioen wordt afgeschaft en daarmee kunnen de ambtenaren het doen.

Het pensioenverbond

Zijn het bij de bovengenoemde ‘adresbeweging’ voornamelijk de hogere ambtenaren die een rol spelen. Vanaf 1863 komen de lagere ambtenaren meer op de voorgrond. Aan het hoofd van deze ambtenaren staat J. Griek. Als, bij het overhandigen van een adres aan Betz, de minister van Binnenlandse Zaken, deze meedeelt dat een wet in voorbereiding is tot afschaffing van de korting op het loon, antwoordt Griek: “Excellentie, dit is de grootste ondienst, die U.E. den burgerlijke ambtenaar kunt bewijzen, want het maakt een inbreuk op de bate van het fonds, en onze weduwen en weezen zijn er niet mede gebaat; niet één ambtenaar zal U.E. daarvoor dankbaar zijn.” In 1868, 1869 en 1870 wordt opnieuw geadresseerd. Het gebrek aan resultaat doet het inzicht groeien dat met een enkel verzoek, hoe redelijk ook, geen concessie van de regering verwacht kan worden. Dit inzicht leidt tot het oprichten van het *Pensioenverbond*. Voorafgaand aan deze oprichting zijn er op diverse plaatsen commissies opgericht ter verkrijging van een weduwe- en wezenpensioen. Vierendertig vertegenwoordigers uit tien plaatselijke commissies, waaronder die van Leewarden, Groningen en Assen, komen op 28 augustus 1876 bijeen en richten het pensioenverbond op. Door een rekest in te dienen bij de regering slagen ze er in een Staatscommissie ingesteld te krijgen. Deze commissie doet er twee jaar over om een rapport uit te brengen met een aller bedroevendste conclusie: het wordt te duur; een ambtenaar zal 1/5 van zijn salaris moeten offeren om het weduwe- en wezenpensioen te bekostigen. Het Pensioenverbond dient een nota in met bezwaren tegen het rapport van de staatscommissie. De druk die hiermee wordt uitgeoefend doet de minister besluiten opnieuw een staatscommissie in te stellen. Deze commissie doet ook twee jaar over het opstellen van een rapport, maar de conclusie in dit rapport is beduidend beter: met de middelen van het pensioenfonds kan een weduwe- en wezenfonds worden gesticht. De werkelijke uitvoering zal nog enkele jaren kosten, maar de verwezenlijking van haar doelstelling doet het Pensioenverbond in 1890 besluiten om zichzelf op te heffen.

Eigen Hulp

Een opmerkelijk initiatief, dat uitgaat van ambtenaren, is de in 1876 naar Oostenrijks voorbeeld opgerichte Haagse vereniging *Eigen Hulp*. Eigen Hulp is (nog) geen coöperatieve vereniging, maar een vereniging met een bepaald sociaal doel. Uit de statuten blijkt dat Eigen Hulp zich richt op: “hen, die door de arbeid met de pen of andere persoonlijke

Jacob Griek

De op 9 augustus 1825 te Sloten (NH) geboren Jacob Griek is wellicht de eerste ‘vakbondsman’ in ons land die gespecialiseerd is in pensioenen. Griek behoort tot de categorie ‘lagere burgerlijke ambtenaren’. Begonnen als commies der 4e klasse klimt hij gedurende zijn werkzame leven op tot commies der 1e klasse. Dat het ambtenaarschap iets voor hem betekent blijkt uit het geschilderde portret, gemaakt in 1859, wat van hem bestaat. Op dit portret is hij afgebeeld met zijn aanstelling tot commies in de hand. Griek werkt jarenlang krachtig aan het verkrijgen van een weduwe- en wezen pensioen. Hij is het die de adressen opstelt en hij is het die het woord voert als zo’n adres wordt bezorgd. Dit alles met de beleefdheidsfrases die bij de beroepsgroep en de tijd behoren. In een adres gericht aan de koning kunnen we dan ook lezen: “Eenmaal beloofde U.M. een krachtig onderzoek; thans smeeken wij U.M. dat het haar moge behagen recht en gerechtigheid te doen wedervaren aan de burgerlijke ambtenaren. Opdat het lot hunner weduwen en weezen niet hopeloos, maar in de toekomst billijk verzekerd zij.” Vanwege het aanbieden van dit adres aan de koning wordt Griek ontslagen. In 1880 geeft Griek voor eigen rekening een brochure uit met de veelzeggende titel: ‘Waarom? Een kreet uit het pensioenverbond, aan alle burgerlijke ambtenaren der mindere rangen in Nederland’. Uit de titel blijkt dat Griek actief is voor het Pensioenverbond. Uit de inhoud van de brochure blijkt dat hij grondig studie heeft gemaakt van het pensioenvraagstuk. De conclusie van zijn betoog is dat de staat de verplichting op zich moet nemen om de pensioenen van de ambtenaren uit de schatkist te voldoen. Het is Griek die in 1880 in het blad van het Pensioenverbond in een viertal artikelen stelling neemt tegen het rapport van de staatscommissie. Kort na het uitkomen van het rapport van de tweede staatscommissie overlijdt op 19 september 1882 Jacob Griek. Hij mag het genoegen van zijn gelijk nog wel smaken, maar zijn weduwe en kinderen zouden in de kommervolle omstandigheden zijn achtergebleven, die hij met zijn ijveren nu juist had willen voorkomen, als onder de Pensioenverbond leden niet een steunactie gehouden zou zijn. De inzameling levert zoveel op dat de weduwe gedurende haar leven een uitkering krijgt, die ze ook gekregen zou hebben als het weduwe- en wezenpensioen zou hebben bestaan, te weten: f70,- per halfjaar.

arbeid een vaste beloning ontvingen”, eenvoudig gezegd: ambtenaren en beambten. De eerste opzet is al te simpel. Voor een contributie van een rijksdaalder wordt in het vooruitzicht gesteld dat verzekeringsproblemen worden opgelost, voor borgstelling kan worden gezorgd en inkoopkortingen aan de leden ten deel zullen vallen. De leden stromen toe. De constructie waarin al te veel doelen nagestreefd worden is niet houdbaar en reeds op 30 april 1878 ontstaat uit de vereniging ‘Eigen Hulp’ de coöperatieve winkelvereniging ‘Eigen Hulp’ met in dat jaar 400 leden. Bij de viering van het van 25-jarig bestaan telt de winkelvereniging 7.000 leden. Ook in andere plaatsen komen Eigen Hulp-winkels tot stand, die in 1882 gezamenlijk gaan inkopen. De inkoopafspraken leiden in 1890 tot oprichting van de *Handelskamer* of zoals ze spoedig genoemd wordt: *Haka*. Bij de Handelskamer sluiten zich ook coöperaties aan die niet bij Eigen Hulp thuis horen. Dat leidt weer tot de oprichting van de Nederlandsche Coöperatieve Bond (NCB). De NCB is een onderafdeling van de ambtenarenvereniging Eigen Hulp. De ‘dochter’ heeft echter de ‘moeder’ zover in omvang en be-

lang overstegen, dat in 1905 de NCB verzelfstandigd wordt. Ook de socialistische coöperaties verenigd in de *Bond van Arbeiderscoöperaties* (1907) sluiten zich bij de Handelskamer aan. Het kan dan ook niet uitblijven dat beide coöperatieve bonden zich aaneensluiten tot de *Centrale Bond van Nederlandse Verbruikerscoöperaties* (1920).

De Handelskamer is in 1915 van de bond afgesplitst en een zelfstandige groothandelsvereniging ten behoeve gezamenlijke inkoop en eigen productie geworden. Het hoofdkantoor en de magazijnen zijn in Rotterdam gevestigd. In 1934 wordt een nieuwe fabriek geopend te Jutphaas, waar levensmiddelen, reinigingsmiddelen en cosmetische artikelen worden vervaardigd. Verder bezit de Handelskamer nog een drukkerij in Amsterdam, een meubelfabriek in Vlaardingen, een sigarenfabriek te Valkenswaard, een kaaspakhuis in Gouda en een confectiefabriek in Hengelo. Veel van deze bedrijven gaan in de Tweede Wereldoorlog verloren.

Kommiezen

De ambtenarenbeweging in de 19^{de} eeuw kan in een drietal fasen worden onderscheiden: 1853-1876 te hoop lopen voor een bepaald doel zonder organisatie, 1876-1890 tijdelijke organisatie voor een bepaald doel, vanaf 1890 een groeiende vaste organisatie met als doel de arbeidsomstandigheden van de ambtenaren te verbeteren. De indiening van de pensioenwetsontwerpen in 1889 doet de beweging onder ambtenaren opleven en er ontstaat behoefte aan duurzame organisaties die zich inzetten voor belangenbehartiging van ambtenaren en niet alleen voor slechts één thema. Onder de klerken bestaat al jaren grote onzekerheid over hun aanstelling, terwijl er grote onvrede is over de hoogte van de bezoldiging. Het doel van de in 1889 opgerichte *Bond van Klerken der Rijksbelastingen* is dan ook bijvoorbeeld duidelijk. De *Vereeniging van Kommiezen bij 's Rijksbelastingen in Nederland* komt in 1892 tot stand. Verenigingen een jaar eerder opgericht in Schiedam en vervolgens in 1892 in Rotterdam en Amsterdam sluiten zich aan in deze landelijke organisatie. Voor de hoge ambtenaren bij de belastingdienst bestaat een vereniging die zich *De Broederschap* noemt. Deze organisatie is zich zeer van zijn stand bewust en ijvert er dan ook voor dat de lagere rangen niet of nauwelijks tot de hoge rang van belastingontvanger kunnen doordringen. De toch al geringe kans om door promotie een goed inkomen te verwerven wordt op die manier vrijwel nihil. Het salaris van de kommiezen is sedert 1874 niet meer verhoogd en bedraagt vaak niet meer dan f0,10 per uur door de zeer lange werktijden. Soms wordt er wel 36 tot 48 uur aaneengesloten gewerkt. Op 15 juni 1891 komt ondanks tegenwerking van leidinggevend in Schiedam de vereniging van kommiezen tot stand met als doel de plaatselijke belangen te behartigen. Geen sinecure want de omstandigheden in 'zwart Schiedam' zijn een schande voor het land. Er bestaan extreem lange werktijden, leidinggevend houden er 'spionage' praktijken op na en er is een sterk ontwikkeld systeem van 'vriendjespolitiek'. De Schiedamse vereniging doet op 4 april 1892 in *De Fiscus* een oproep tot het stichten van een landelijke organisatie. De oproep komt kennelijk ter juister

Jan ter Laan

Jan ter Laan, geboren op 12 december 1872 te Slochteren als tweede zoon in een boerengezin, leeft als kind in behoeftige omstandigheden. Na de lagere school werkt hij mee op de kleine boerderij van zijn ouders. Op zijn vijftiende verlaat hij het ouderlijk huis en werkt tot zijn 21^{ste} als boerenknecht in de landbouw, waarna hij intrekt bij zijn oudere broer Klaas in Arnhem. Deze is onderwijzer en bij hem geniet Jan een aanvullende opleiding en hij slaagt voor het examen voor 'commies der belastingen'. Tot 1906 volgen aanstellingen in Stevensweerd, Putten, Doetinchem, Groenlo en Nijmegen. In 1900 wordt hij lid van de SDAP. Een jaar later trouwt hij met Hendrika te Niet, een dochter van een Arnhemse socialist. In 1906 wordt hij overgeplaatst naar Rotterdam, waar hij de rest van zijn leven zal wonen en werken. Naast zijn activiteiten voor de SDAP, Ter Laan zal gedurende lange tijd zitting hebben in de Rotterdamse gemeenteraad, in Provinciale Staten van Zuid-Holland en in de Tweede Kamer. Hij speelt een vooraanstaande rol in de Vereeniging van Kommiezen bij 's Rijksbelastingen. In 1912 wordt hij voorzitter van deze bond en onder zijn leiding zal de 'kommiezenbond' zich in 1917 aansluiten bij het NVV. In de Tweede Kamer verdedigt hij met verve de belangen van de ambtenaren en nadat er op zijn aandringen een staatscommissie is benoemd ter regeling van de rechtspositie van ambtenaren, komt tenslotte in 1929 de Ambtenarenwet tot stand. De totstandkoming van deze wet is een belangrijk succes voor Ter Laan. In datzelfde jaar aanvaardt hij een wethouderschap in Rotterdam. Daarmee komt een eind aan 34 jaar bestuurlijke werkzaamheden voor de vakbeweging. Het politiek-bestuurlijke werk ligt hem echter minder dan het directe vertegenwoordigende en het wethouderschap duurt dan ook slechts twee jaar. In 1939 verlaat hij de gemeenteraad en waarschuwt hij tegen het conservatisme en het oprukkende fascisme. Ook na zijn pensionering blijft hij de landspolitiek volgen. Kort voor zijn overlijden in 1956 brengt hij de voorzittershamer van de Vereeniging van Kommiezen naar het hoofdkantoor van de Algemene Bond van Ambtenaren (ABVA). Ter Laan was een organisatieman, veelzijdig op politiek terrein, aardig en hulpvaardig in de omgang, die met grote inzet en ter zake het woord voerde en door zijn toewijding en deskundigheid gezag afdwong.

tijd. In minder dan een half jaar melden 966 kommiezen uit 47 controles zich aan. Op 25 september 1892 wordt de landelijke organisatie opgericht bestaande uit drie afdelingen en 1030 leden. Afgezet tegen het feit dat er in 1892 2250 kommiezen werkzaam zijn, is er al snel een respectabele organisatiegraad. De kommiezen besluiten hun organisatie 'Vereeniging' te noemen en niet 'Bond'. Vereniging wordt wat chiquer geacht en aan bond kleeft toch een verdacht geurtje. Angst en onderdanigheid spelen een grote rol in het optreden van de kommiezen. Het karakter van de vereniging is neutraal en christelijke- en katholieke kommiezen zijn lid van de bond. In 1904 vindt een eerste 'scheuring' plaats door de oprichting van de *Bond van Ambtenaren op Christelijke grondslag*. In 1909, 1913 en 1914 overkomt dat de kommiezen opnieuw, respectievelijk door de oprichting van de *R.K. Vereeniging voor Commiezen en Commiezen te Water* 'St. Mattheus', *Bond van Assistenten der Rijksbelastingen* en de *Bond van Commiezen te Water*. Religieuze zowel als standsverschillen tasten de eenheid van organisatie aan. Desondanks heeft de Vereeniging van Kommiezen bij 's

Rijksbelastingen bij haar 25-jarig bestaan in 1917 ruim 2.500 leden en vertegenwoordigd zij circa 90 procent van de vakgenoten. Gelet op de lage salarissen van de kommiezen is het niet verwonderlijk dat van aanvang af hun vereniging ijvert voor het optrekken van de lonen. Na vier jaar ziet zij voor het eerst haar inspanning beloont. De salarissen worden in 1896 verhoogt met uitzondering van die van de laagst betaalden: de kommiezen 4^e klas. Een jaar later zal het door toedoen van het kersverse kamerlid voor de SDAP Pieter Jelles Troelstra lukken om ook aan de laagste salarissen iets te doen. De rang van commies 4^e klas vervalt en allen in deze rang krijgen zo een 'promotie' tot commies 3^e klas. De inzet van Troelstra kent ook succes ten aanzien van de werktijden. Minister Pierson ontkent bij de begrotingsbehandeling voor 1898 nog dat aaneengesloten werktijden van meer dan 24 uur voorkomen. Troelstra toont echter aan, met behulp van gegevens van de Vereeniging van Kommiezen, dat dat wel het geval is. De minister moet het erkennen en zegt toe dat er op toegezien zal worden dat de werktijden beperkt blijven tot ten hoogste 12 uur per dag.

De Post

Een jaar jonger dan de vereniging onder kommiezen is *De Post* een bond van PTT-personeel. In 1898 wordt er in Schiedam een afdeling van deze bond opgericht, waarvan de activiteiten jarenlang vooral die van gezelligheidsvereniging zijn. De ontwikkeling van *De Post* vertoont gelijke trekken met die van de kommiezen. In 1903 scheiden de rooms-katholieke leden zich af en in 1908 een aantal protestants-christelijke leden. In 1906 wordt in *De Post* gediscussieerd over aansluiting bij het zojuist opgerichte NVV. Het komt er niet van, maar het resultaat is wel dat een aantal leden de *Nieuwe Nederlandsche Postbond* opricht. Dat het hier pro-NVV krachten betreft wordt duidelijk als de Nieuwe Nederlandsche Postbond zich op 1 februari 1910 bij het NVV aansluit. Een jaar later doopt de bond zich om tot *Algemeene Bond van Nederlandsch Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel*. Het ledental is op dat moment 560.

CNAB

Het aantal, vaak onnavolgbare, afkortingen in vakbondsland is groot en de ambtenaren spannen daarin mogelijk de kroon. De Centrale Nederlandse Ambtenarenbond (CNAB) komt tot stand op 1 januari 1919. Het is een fusie van drie bij het NVV aangesloten ambtenarenbonden. Naast de Vereeniging van Kommiezen bij 's Rijksbelastingen en de Algemeene Bond van Nederlandsch Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel is de derde organisatie de *Algemeene Nederlandsche Ambtenaarsbond* (ANAB); opgericht in 1909. Ook de ANAB is een uitkomst van een scheuring, of misschien

To Bouwmeester

Maria Catharina Bouwmeester, gemeenlijk To genoemd, is geboren in 1885 te Vught in een van de weinige protestantse gezinnen die de overwegend rooms-katholieke gemeente rijk is. Beide ouders zijn onderwijzer en het is de bedoeling, althans van haar vader, dat Bouwmeester ook het onderwijs in gaat. Na de HBS kiest zij echter voor het ambtenarendom en solliciteert naar de functie van klerk bij de Posterijen, Telegrafie en Telefonie (PTT), maar wordt, doordat slechts twaalf van de honderd beschikbare plaatsen bezet mogen worden door vrouwen niet aangenomen. In 1905 krijgt Bouwmeester het aanbod om hulptelegrafist te worden en zij aanvaardt dit ondanks de achteruitgang in loon. Haar carrière bij de PTT duurt achttien jaar en ze klimt op tot telegrafist eerste klas. Vrijwel onmiddellijk na haar in dienst treden bij de PTT is Bouwmeester actief in de vakbeweging. Eerst voor de Nederlandsche Bond van Hulptelegrafisten, vanaf 1913 van de Algemeene Bond van Nederlandsch Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel. Ze is lid van het hoofdbestuur respectievelijk in de functie van tweede en eerste penningmeester. Bouwmeester zet zich zeer in voor gelijke behandeling van vrouwen en mannen. Ze schrijft daarover in de bondsbladen en werkt mee aan adressen onder meer aan de minister van Waterstaat. In 1923 treedt Bouwmeester in dienst van Het Volk en wordt journalist. In haar lange jaren als journalist schrijft ze over uiteenlopende onderwerpen, maar emancipatie en gelijkberechtiging van vrouwen spelen een hoofdrol. Naast de vakbeweging is zij ook actief voor de SDAP en de Vrouwenbeweging in Nederland.

beter gezegd een poging tot hergroepering. Een honderdtal ambtenaren zetten zich af tegen de wirwar van categorale verenigingen, er bestaan er op dat moment zo'n 250. De oprichters – kantoorbedienden bij rijk of gemeenten – zijn tot dan toe aangesloten bij de *Algemeene Nederlandsche Bond van Handels- en Kantoorbedienden*. Het honderdtal meent dat het organiseren van ambtenaren op basis van het standpunt van de klassenstrijd beter zal lukken in een afzonderlijk bond voor ambtenaren. Direct na de oprichting sluit de ANAB zich aan bij het NVV. De ANAB vindt vooral aanhang onder lagere ambtenaren. De hogere ambtenaren zijn vanwege hun standsbewustheid vrijwel onmogelijk te organiseren in een algemene bond. Het aantal leden groeit van circa honderd bij de oprichting tot bijna 5.000 in 1918. De ANAB moet vechten voor zijn bestaan. Verschillende gemeenten en ook een aantal rijksonderdelen nemen bepalingen op in hun ambtenarenreglement waarin staat dat ze weigeren te overleggen met de ANAB, dit in tegenstelling met de categorale ambtenarenorganisaties waarmee wel wordt overlegd. De ANAB ziet dat als willekeur en achterstelling, maar ziet het ook als bewijs dat de gemeentelijke en rijksoverheden een krachtiger verzet van de zijde van de ANAB vrezten. De CNAB telt na fusie meer dan 9.000 leden.

NBPO

De Leeuwarder *Vereeniging van Gemeentewerklieden 'Ons Belang'* wordt op 25 september 1899 opgericht op initiatief van de gasfitter Nicolaas van Hinte. In 1901 zal het Ons belang zijn die de stoot geeft tot de oprichting van de *Bond van Nederlandsche Gemeentewerklieden*. Van Hinte gebruikt de verkiezingscampagne van de SDAP in 1901 als platform om in contact te komen met leiders van gemeentewerkliedenbonden in andere plaatsen. Die contacten leiden er toe dat op 27 mei 1901 te Utrecht de *Bond van Nederlandsche Gemeentewerklieden* wordt opgericht. Bij oprichting telt de nieuwe organisatie tien afdelingen met gezamenlijk 1.400 leden. Van Hinte wordt in 1905 de eerste bezoldigde bestuurder met een jaarloon van duizend gulden. Een loon dat overeenkomt met het loon van een werkmans overheidspersoneel. In een brochure geeft de bond een verklaring voor haar bestaansrecht: "De gemeentewerklieden nemen onder de arbeiders een eigenaardige plaats in. Bij hen treedt minder op de voorgrond het vakman zijn en veel meer het in dienst zijn van een bestuurslichaam. Deze eigenaardigheid hebben ze gemeen met de rijkswerklieden, met de marinematrozen en marinestokers. We zien, dat de gemeentewerklieden niet de verbetering in hun positie trachten te verkrijgen door zich als timmerman, smid, fitter, sjouwerman aan te sluiten bij de respectievelijke vakverenigingen. Hun verhouding tegenover de gemeente weegt zwaarder dan hun werkmans zijn." Het programma van de bond bevat dan ook punten die rekening houden met die bijzondere situatie zoals alle gemeentewerken uitvoeren in eigen beheer en het instellen van scheidsrechten voor het beslechten van geschillen inzake de rechtspositie. De bond maakt zich sterk voor algemeen kiesrecht. Voor organisaties van werknemers in overheidspersoneel heeft het kiesrecht een dubbele betekenis. In algemene zin vanwege de (politieke) emancipatie van de werknemers, maar ook in de hoop dat er na de invoering van het algemeen kiesrecht er een meer werknemers gezinde werkgever zal worden gekozen. Nadat ook groepen werklieden in dienst van de polders en de provincies zich aansluiten, wijzigt de naam van de bond in 1914 in *Nederlandsche Bond van Werklieden in Openbare Dienst en Bedrijven*. Door een fusie in 1920 met de *Algemeene Nederlandsche Rijkswerkliedenbond* - opgericht op 1 januari 1900 - wijzigt de naam zich in: *Nederlandse Bond van Werklieden in Overheidspersoneel*. De bond heeft dan ruim 15.000 leden. In 1924 volgt nogmaals een naamswijziging. Werklieden wordt vervangen door Personeel waardoor de naam *Nederlandsche Bond van Personeel in Overheidspersoneel* (NBPO) wordt.

CNAB+NBPO=ABVA

Op 1 januari 1947 gaat de Algemene Bond van Ambtenaren (Abva) van start. De bond is de uitkomst van een fusie van de Centrale Nederlandse Ambtenarenbond en de Nederlandse Bond van Personeel in Overheidspersoneel. 'Cultuurverschillen' spelen een belangrijke rol bij de integratie van de twee bonden, die enerzijds – de NBPO – vooral werklieden in dienst van gemeente en rijk organiseert en anderzijds – de CNAB – ambtenaren 'der secretarie' verenigt. F. Molog, een

Leo Guit

Leo Guit, in 1884 geboren in Den Haag, is de zoon van een schoenmaker. Na de lagere school gaat hij als timmermansleerling werken. In 1907 verlaat hij het timmervak en treedt in dienst bij de Haagse gemeentelijk telefoondienst als lijnwerker-monteur. Eenmaal het pad van ambtenaar opgegaan wordt hij lid van de Nederlandsche R.K. Gemeentewerkliedenbond, die in 1915 fuseert met de R.K. Rijkswerkliedenbond tot de Nederlandsche R.K. Bond van Overheidspersoneel 'St. Paulus'. Guit is spoedig secretaris van de Haagse afdeling en in 1918 wordt hij de derde bestuurder in bezoldigde dienst van St. Paulus. Nog geen jaar later, op 20 januari 1919, wordt hij tot voorzitter van de bond gekozen, wat hij zal blijven tot aan zijn dood in 1937. Guit geeft in de jaren twintig leiding aan het ongenoegen onder het (katholieke) overheidspersoneel tegen de aanslagen op hun arbeidsvoorwaarden. Hun woede richt zich vooral op de katholieke arbeidsvoormannen in de Tweede Kamer, die zich al te gemakkelijk neerleggen bij de bezuinigingspolitiek van het christelijke coalitiekabinet-Ruijs de Beerensbrouck. De tegenstelling tussen Guit en de leden van het R.K. Vakbureau, die tevens lid zijn van de Tweede Kamer is scherp. Op de jaarvergadering van het Vakbureau in 1923 stelt Guit de positie van de R.K. arbeiders in het parlement aan de orde "omdat niet altijd voldoende blijkt dat sommige Tweede Kamer leden de opvatting van de daarbij betrokken arbeiders volkomen dekt." In oktober van datzelfde jaar organiseert de R.K. Centrale van Burgerlijk Overheidspersoneel, waar St. Paulus deel van uitmaakt en Guit secretaris van is een felle protestbijeenkomst in Utrecht tegen de dreigende korting van twintig procent op de ambtenarensalarissen. Het Vakbureau weigert voorop te gaan wat de Haagse afdeling van St. Paulus, de thuisbasis van Guit, aanleiding geeft om het ontslag te eisen van de bestuursleden van het Vakbureau in het parlement. De crisis wordt bezworen door spoedoverleg tussen het Vakbureau en de Haagse afdeling. Twee maanden later wordt Guit in het bestuur van het R.K. Werkliedenverbond gekozen. Guit is eveneens actief in de politiek. Van 1919 tot 1937 is hij lid van de gemeenteraad van Den Haag en van 1922 tot 1931 tevens van Provinciale Staten. In 1929 wordt gekozen in Tweede Kamer. Hij neemt ontslag als bezoldigd bestuurder, maar blijft voorzitter van de bond. Ook in de Tweede Kamerfractie voert hij oppositie als het gaat om de ambtenarenbelangen. Als zijn bond uitspreekt dat de functies van bondsvoorzitter en parlamentslid niet samengaan kiest hij voor het voorzitterschap en neemt in 1932 ontslag als kamerlid. Naast zijn drukke bondswerkzaamheden heeft Guit nog vele nevenfuncties w.o. bestuurslid van *Herwonnen Levenskracht* en commissaris bij *De Volkskrant*. Nog slechts 52 jaar oud overlijdt hij in het Haagse R.K. Ziekenhuis waarin hij is opgenomen wegens 'overspanning'.

kaderlid te Groningen verwoordt het als volgt: "Omdat de ambtenaar op maandsalaris voor zijn standje vocht en de ambtenaar op weeksalaris voor het zijne. Zo kregen de ambtenaren op maandsalaris de neiging om de vergadering te verlaten, omdat de ambtenaren op weeksalaris, bijvoorbeeld de stokers van het gasbedrijf, om een paar klompen vroegen. Dan zeiden de ambtenaren op weeksalaris: "Verdien die maandsalarissen nog niet genoeg ten opzichte van ons? Ze praten enkel over bevordering." Dat was dus een vrij zware tijd om dat zaakje bij elkaar te houden."

De Abva telt bij oprichting 40.943 leden. In ruim dertig jaar zal het ledental meer dan vervijfvoudigen tot 208.363 (1980).

Stakingsrecht

In de loop der jaren groeit bij de Abva de behoefte naar 'andere middelen' om de wensen en verlangens kracht bij te zetten. In de jaren zestig neemt het aantal stakingsacties gesteund door de vakcentrales toe, maar voor de Abva en haar katholieke zusterorganisatie de Arka, ligt dat vanwege de speciale status van de ambtenaar anders. Immers sedert de spoorwegstakingen in 1903 is het recht van staking uitdrukkelijk aan de ambtenaren ontzegd. Als Nederland in 1961 het Europees Sociaal Handvest ondertekent ontstaat er een merkwaardige situatie. In het handvest is namelijk opgenomen het stakingsrecht voor alle werknemers, ambtenaren inclusief, terwijl in Nederland dat stakingsrecht niet bestaat en voor ambtenaren bij wet zelfs een stakingsverbod is geregeld. De dubbelhartige houding van de Nederlandse overheid (iets in Europees verband erkennen, dat in eigen huis niet bestaat) zal nog jarenlang stof tot discussie zijn. Ondanks de uitdrukkelijke erkenning van het stakingsrecht in Europa stellen de ambtenarenbonden zich beduidend milder op. Stakingsrecht is niet wat beoogd wordt, het afschaffen van het stakingsverbod voor ambtenaren is voldoende. In 1974 neemt de Tweede Kamer een wetsvoorstel aan om het stakingsverbod te schrappen. Maar als de VVD in de Eerste Kamer ernstige bezwaren maakt, zet het kabinet-Den Uyl het wetsontwerp in de ijskast. Uiteindelijk zal het stakingsverbod in 1979 worden geschrapt. Zonder stakingsrecht wordt de rechtmatigheid van een staking een beoordeling van de rechter. Tot op heden is het recht op staken in Nederland 'rechtens-recht'. De gang naar de rechter, met het verzoek om de staking te verbieden, wordt dan ook met regelmaat gemaakt. Tot welke bizarre uitspraken dat kan leiden getuigen de uitspraken van de rechters in Amersfoort en Arnhem. Beide krijgen van de respectieve gemeentebesturen het verzoek de staking bij de gemeentereiniging, in verzet tegen de aangekondigde verlaging van de ziektebewerking, te verbieden. De rechter in Amersfoort verbiedt de staking, die te Arnhem doet dat niet.

Boos op Koos

De jaren zeventig zijn anders dan de jaren daarvoor. Tot dan kan de vakbeweging werken aan de uitbouw van arbeidsvoorwaarden, maar met de teruggang van de economie komt zij in de verdediging. De actiebereidheid groeit en demonstraties, prikacties, stakingen en bezettingen komen regelmatig voor. Door de voortdurende aanvallen op de rechtspositie van de ambtenaren worden de Abva en de Kabo gedwongen naar nieuwe actiemiddelen te zoeken. De behoefte om aan de bijzondere status van de ambtenaar een eind te maken en te kunnen onderhandelen over de eigen arbeidsvoorwaarden,

Literatuur:

De Vakbondshistorische Vereniging

Dit voorlichtingsblad is tot stand gekomen onder verantwoordelijkheid van de Vakbondshistorische Vereniging (VHV). De VHV is een centrum voor mensen die de geschiedenis van de vakbeweging levend willen houden. De VHV is uniek. Leden van FNV, CNV en MHP werken er in samen. De VHV verzamelt historisch materiaal op het gebied van de arbeidersbeweging en zorgt voor goede bewaring en conservering door het onder te brengen bij het Vakbondsmuseum en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG). De VHV organiseert bijeenkomsten, stimuleert publicaties van artikelen en boeken en geeft vier maal per jaar een nieuwsbrief uit. De VHV is tevens de 'vereniging vrienden van het vakbondsmuseum'.

Meer weten? Kijk op: www.vakbondshistorie.nl

Lid worden?

Noteer mij

■ als lid en donateur van het Vakbondsmuseum (€ 16 p.j.)

■ alleen als lid (€ 11,50 p.j.)

Naam.....

Adres.....

Geboortedatum.....

Postcode.....Woonplaats.....

Telefoonnummer.....

■ lid van (naam vakbond).....

Datum.....Handtekening

Zenden aan: (geen postzegel nodig)

Vakbondshistorische vereniging

Antwoordnummer 10737

1000 RA Amsterdam

gelijk aan werknemers in de marktsector, groeit. In het kabinet Lubbers I heet de minister van Binnenlandse Zaken: Koos Rietkerk. Hij zal de gebeten hond worden in het ambtenaren verzet dat los barst in het najaar van 1983. Ondertussen is als gevolg van de eenwording van NVV en NKV tot FNV ook sprake van een fusie van tussen Abva en Kabo. De namen worden eenvoudigweg aan elkaar geplakt en de nieuwe bond heet voortaan AbvaKabo. Rietkerk geeft als hoogste baas van de ambtenaren in het overleg geen krimp als het gaat om de bezuinigingsplannen van het kabinet. De inzet is een korting van 3,5% op de inkomens van ambtenaren, trendvolgers en uitkeringsgerechtigden, bij elkaar ruim vier miljoen mensen. De AbvaKabo gaat in verzet. Op buttons en stickers valt te lezen 'Boos op Koos'. Maar meer nog dan de Minister van Binnenlandse zaken zal het huisvuil symbool staan voor deze ongekend lange en felle ambtenarenactie. De actie duurt ruim twee maanden, maar heeft niet het gewenste resultaat. De bezuinigingen gaan door. Met de opgehoopte vuilniszaken in gedachte kan herinnert worden aan de volkswijsheid die zegt: Een kabinetscrisis, ach dat merk je als gewone mensen niet zo, maar als de vuilnismannen staken, ja dan zitten we dik in de rotzooi.

K. de Boer, *Als een toren in onze lage landen* (Rotterdam 1939)
Pieter Broertjes, Arendo Joustra, *Ambtenaren in actie. Reportage van een Hollandse herfst* (Amsterdam 1984)
George Evers, Harry Peer en Geerten Schrama, *Symbool van vertrouwen. Uit de geschiedenis van de Abva* (Nijmegen 1983)
Joh. Van Gool, *Korte geschiedenis van de coöperatie* (Den Haag z.j.)
Francisca de Haan, Annete Meijs, 'Bouwmeester, Maria Catharina' in: *Biografisch woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland* (Amsterdam 1998) Deel 7 p. 20-23
B. Kedde, *De opkomst van de arbeidersbeweging in Schiedam* (Schiedam 1956)
J. van Meeuwen, 'Guit, Leonardus Franciscus' in: *Biografisch woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland* (Amsterdam 1995) Deel 6 p. 72-76
J. Oudegeest, *De geschiedenis der zelfstandige vakbeweging in Nederland I* (Amsterdam 1926)
Harry Peer, 'Laan, Jan ter' in: *Biografisch woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland* (Amsterdam 1990) Deel 4 p. 119-121
Louis J.C. Poppe e.a., *Gedenkschrift van de Vereeniging van Kommiezen bij 's Rijksbelastingen in Nederland* (Schiedam 1917)
Jan Rietveld e.a., *AbvaKabo in verzet. De herfstacties van 1983* (Zoetermeer 1984)

Dik Nas / Vakbondshistorische Vereniging
20 februari 2002